

Saksonac Gottschalk na dvoru kneza Trpimira.

prof. Lovre Katić.

Uvod

U ožujku god. 1931. poznati benediktinac Germain Morin,¹ iz samostana Maredsous u Belgiji, imao je proboraviti nekoliko sati u Bernu. Da prikrati vrijeme, pošao je u Bernsku biblioteku i uzeo u ruke manuskript »Cod. 584 — Bibliotheca Bongarsiana«. Katalog biblioteke datira taj rukopis desetim vijekom.² Kako je rukopis anoniman, to su i doba postanja i autor bili dosada predmet raznoga nagađanja. Katalog Hagenov: *Catalogus codicum Bernensium. Bibliotheca Bongarsiana* (Bern 1875) na str. 470 označuje ovaj rukopis: »Tractatus de trina Deitate«, ali nadodaje da ima u njemu i drugih dogmatičkih pitanja. J. R. Simer u svom katalogu publiciranom 1760—1772 (vol. III., str. 430) pripisuje ga Alkuinu³.)

D. G. Morin, proučivši manuskript, uvjerio se da su to traktati glasovitoga monaha Gottschalka iz IX. vijeka. Napisao je zatim svoju studiju »Gottschalk retrouvé« gdje je objelodanio sadržaj i neke kratke izvratke, po kojima dokazuje auktorstvo Gottschalkovo.

¹ G. Germain Morin, kojemu je sada 70 godina, odličan je prijatelj don Frana Bulića. God. 1922. g. Morin bio je pò godine u Zagrebu da saraduje na osnovi za »Fasti episcopales ecclesiarum iugoslavicarum«. Ovo je djelo imalo biti dopuna i popravak »Illyricum Sacrum« i kako je Bulić zamislio, imali su surađivati svi učenjaci historičari u Jugoslaviji. Kad je DG. Morin opazio da je uzalud čekati potporu za tako opširno djelo, ostavio je Jugoslaviju te nakon boravka u Innsbrucku, Milanu i drugdje nastanio se je u Münchenu, gdje je 1931. izdao znamenito djelo o sv. Augustinu.

² Pismo Morin-ovo Buliću: »Le Manuscrit en question est le cod. 584 du fonds Bongars à la bibliothèque de Berne. Le Catalogue le dit du Xe siècle: c'est une collection anonyme d'opuscules (schedulae, pittacia) sans aucun titre, mais tous d'un même auteur, le quel, d'après le contenu, ne peut être que Gottschalk«.

³ Dom Germain Morin: *Gottschalk retrouvé* (Extrait de la Revue Bénédictine d'octobre 1931) str. 304.

Već prije toga, pismom od 11. svibnja 1931., upozorio je na svoje otkriće don Franu Bulića, javljajući mu da se u jednom traktatu ovoga manuskripta spominje i »Tripemirus, rex Sclavorum«, a u drugom opet neke sintaktične osobine govora u Dalmaciji. Bulić je zamolio g. Morina da dađe fotografirati odnosne stranice rukopisa, što je on i učinio preko g. Waltera, bibliotekara knjižnice u Sélestatu (Bas-Rhin), koji je također bio prisutan kada je g. Morin otkrio rukopis. Fotografije donosimo u ovoj studiji. Folij gdje se govori o Trpimiru numeriran je 51 r i 51 v, a onaj o govoru Dalmatinaca 71 r i 71 v. — Don Frano Bulić se propitao nije li i na sljedećim folijima govor o Trpimiru, ali je dobio niječan odgovor od g. Waltera. No vrlo je lako da još negdje u ovome rukopisu bude što važno za hrvatsku povijest, a to naravno, gosp. Morin ni g. Walter nisu mogli opaziti, jer ne poznaju potanje naše prošlosti. Bilo bi stoga potrebno pregledati cio rukopis, ali to je skopčano s poteškoćama. Međutim već se radi o tome da se rukopis izda štampom. Taj će posao obaviti don Cyrille Lambot, benediktinac i doktor sveučilišta u Louvain-u i Strasbourg-u. On je već 1931. bio u Bernu i prepisivao taj manuskript od 300 stranica. Ovaj je benediktinac otkrio još jedno djelo Gottschalkovo: »Tractatus grammaticales«. Nadati se je da će i tu biti koje zrnice za našu povijest.⁵

Da će sve ovo pobuditi senzaciju u učenom svijetu, izvan svake je sumnje, jer do sada nije bio poznat niti jedan originalni rad Gottschalkov. Možemo biti sretni, što će se ovom prigodom čuti i ime hrvatskoga kneza Trpimira. Gottschalk često u svojim traktatima navodi uspomene iz svoga života, pa je nade da će biti još gdje govora u njegovim spisima o Hrvatima. Dugo je čekati dok izide Gottschalkov rukopis u štampi, pa je don Frane Bulić povjerio meni, kao tajniku »Bihaća«, da se okoristim dosada iznadenim novim materijalom i da osvijetlim bolje tamno doba Trpimirovo. U tu svrhu stavio mi je na raspolaganje i svoju prepisku s D. G. Morinom.

I. Gottschalkova ličnost

Prije nego se pozabavimo samim vijestima Gottschalkovim o Trpimiru i Dalmaciji, cijenim potrebnim prikazati samu ličnost ovoga glasovitog čovjeka.

Mabillon u predgovoru »Acta sanctorum ordinis S. Benedicti« (Sacc. IV, pars II pag. XVI) kaže: *Saepe contingit in re litteraria, ut nova et inusitata questione exorta commoveantur studiosorum animi et in varias factiones scindantur, non tam sententiarum varietate distracti, quam discrimine vocum, quae litis materiam ferentioribus subministrant. Id maxime advertere licet in negotio re-*

⁴ G. Morin o. c. str. 304.

⁵ Pisma Morinova Buliću 11. VIII. 1932. i 8. I. 1932.

ligionis, ubi suspecta sunt, et merito quidem, ipsa etiam nova et inaudita vocabula, quae contentiones in Ecclesia generare solent».

Ove se riječi mogu osobito primijeniti onoj žestokoj borbi odličnih duhova IX. vijeka o raznim teološkim pitanjima. U suštini su se valjda slagali ti pisci, ali ili novost termina, ili nesporazumak, pa i osobna antipatija, bijahu uzrokom da su vodili ogorčene borbe i izmjenično se proglasivali hereticima. Pa ipak neki su od branitelja tih »heretika« priznati kao ljudi sveta života.

Protagonista u nekim od onih teoloških kreševa bijaše Saksonac Gottschalk.⁶ Bio je sin saskoga grofa Berna i već je u ranoj mladosti predan kao »oblatus« u glasoviti samostan Fuldu da se uči u školi i privikne strogoj samostanskoj disciplini.⁷ Fulda je bila žarište benediktinske učenosti, i samostan je ležao na obali istoimene rijeke. Utemeljen je 744 godine od sv. Bonifacija, vjervjesnika Nijemaca.

U Gottschalkovo doba osobito je cvao samostan pod opatom Rabanom Maurum, piscem mnogih bogoslovnih djela i tumačem Sv. Pisma.⁸

Slava se škole u Fuldi širila po Italiji, Francuskoj i Njemačkoj, pa su najodličniji ljudi slali tamo svoju djecu na nauke ili ih prikazivali kao »oblates«.⁹

⁶ Stnijem. znači »Sluga Božji«.

⁷ F. X. Funk: Storia della Chiesa — traduzione del Sac. Dott. Pietro Perciballi, Roma 1908. Vol. I. p. 278. Rohrbacher: Storia universale della Chiesa cattolica (tal. prijevod po III. orig. — Torino 1869). — str. 485.

⁸ Rabanus Maurus, rođen u Mainzu, bio je neko vrijeme u Toursu učenik glasovitoga preporoditelja znanosti u doba Karla Velikoga — Alkuina. Ovaj je Rabanu i nadjenao ime Maurus. On je najučeniji pisac IX. vijeka među Nijemcima. Kako je bila bogata biblioteka u fuldskom samostanu, svjedoče nam stihovi samoga Rabana:

Dicere quid possum de magna laude librorum
Quos sub clave tenes, Frater amate, tua?
Quidquid ab arce Deus coeli direxit in orbem
Scripturae sanctae per pia verba viris;
Illic inveniens, quidquid sapientia mundi
Protulit in mundum temporibus vanis

(Mabillon o. c. pars II. str. 27.)

⁹ Oblatus je bio dječak predan u djetinjstvu u samostan. Tu je učio škole i zajedno s ostalom braćom vršio djela pobožnosti. Obično je bio dodijeljen kojemu samostancu za pomoćnika. Za stolom je posluživao, a hrana mu je u kakvoći jednaka kao i ostaloj braći. (Joannes Mabillon, Acta Sanctorum o. S. B., saec. IV. (800—900. g.) pars I. p. 111. i pars II. praef. LXXIII. br. 199.) — Venetiis 1735.

Natalis Alexandri: Historia ecclesiastica opera et studio Constantini Roncaglia — cum animadversionibus Joannis Mansi — Venetiis 1771. tom. XII, str. 23.

Gottschalk, od prirode nadaren, još se bolje razvio u ovoj sredini. No samostanski se život nije svidao njegovoj oporog čudi. Prije nego će položiti svečane zavjete, ostavi samostan, a sinoda u Mainzu god. 829 riješi ga obaveze da se vrati u samostan.¹⁰ No opat se Rabanus Maurus nije slagao s odlukom sinode i videći u tome popuštanje samostanske discipline, napisu raspravu: »Contra eos, qui repugnant institutis beati Patris Benedicti.« Ma da je tradicija samostana u Fuldi bila protivna Rabanovu naziranju, jer su baš ovi samostanci negda zamolili Karla Velikoga, »ut nullus vi monachus fieri cogatur«,¹¹ ipak je Rabanov spis bio uzrokom da je Gottschalk morao ostati u samostanu, samo što je zamijenio Fuldu Orbais-om (u Soissonsnoj dijecezi). U tome samostanu dade se Gottschalk svom dušom na nauk i izide na glas kao vrlo učen monah pa se i dopisivao s najučenijim ljudima onoga vremena. Osobito se bavio čitanjem spisa sv. Augustina, da je mogao cio dan kazivati napamet riječi velikog crkvenog učitelja. To priznaje i njegov najžešći protivnik Hinkmar, nadbiskup u Reimsu, u pismu papi Nikoli I. »Namus Gothescalcus non cessat totes dies integras non solum scripturas . . . verum etiam doctorum catholicorum sententias . . . effutire.«¹²

Na nauci sv. Augustina osnovao je Gottschalk svoju teoriju o predestinaciji.

Pitanje o predestinaciji ima dalji svoj izvor još u borbama s pelagijevcima i polupelagijevcima. Nauka sv. Augustina o milosti Božjoj i slobodi čovječjoj (De gratia et libero arbitrio, De correptione et gratia) izazvala je i to pitanje. Samu nauku o predestinaciji razložio je protiv Kasijana, opata sv. Viktora u Marsilji, sv. naučitelj u djelima »De praedestinatione«; »De dono perseverantia«. Već tada je bilo glavno težište pitanja u tome da li je početak vjerovanja dar milosti Božje, ili ovisi o ljudskoj volji. Dalji razvoj ovoga pitanja donosi sobom i subtilnu distinkciju o predznaju Božjem obzirom na predestinaciju.

Ovo je teološko pitanje uskrisio Gottschalk. Kako dosada nijesu bile poznate autentične rasprave Gottschalkove, već samo otrgnute rečenice iz njih i to kao navodi u polemičnim spisima njegovih najžešćih protivnika, Rabana Maura i Hinkmara, to se nije moglo suditi u koliko je Gottschalk zastranio crkvene nauke. Činjenica da ga brane ljudi sveta života i ugledna položaja u Crkvi daje slutiti da njegovi protivnici nisu bili vazda pravedni prema njemu.

Hinkmar piše o njemu papi Nikoli I.:

¹⁰ Wetzer und Weltes Kirchenlexion V sv. str. 942.

¹¹ Mabillon o. c. pars II — Praef. str. LXXIII. — br. 199.

¹² Baronius: Annales ecclesiastici, editio novissima Augustae Vindelicorum 1740, Tom. X, 67, p.

»Dicit igitur quod antiqui Praedestiniani etiam dicebant: Quod sicuti Deus quosdam praedestinavit ad vitam aeternam, sic etiam alios ad mortem aeternam praedestinavit. Quod Deus non vult omnes homines salvos fieri, sed dumtaxat eos, qui salvantur. (Omissis) Quod Jesus Christus, Dominus noster et Salvator, non fuit crucifixus, nec mortuus est pro redemptione et salute omnium hominum, sed tantum pro his qui salvantur.

(Omissis).

Et alloquens Deum dicit: Quare manifestum est, nullum eorum perire, qui sanguine tuae Crucis redemptus est? Non minus pernitiose quam audacter defendit id quod antiqui Praedestiniani non dixerunt, quod Deitas sanctae Trinitatis triplex sit.«

Drugi Gottschalkov protivnik, Rabanus, ovako ga god. 846 optužuje u pismu Eberhardu, grofu furlanskomu: »Amo je dopro glas da nekakav nadrimudrac po imenu Gottschalk boravi kod Vas i da uči da je sudbina čovječja tako predestinacijom određena da tko hoće da se spasi — pa nastojao on oko toga pravom vjerom i dobrim djelima kako bi milošću Božjom zadobio život vječni — ipak ga Bog na neki način silom goni u propast, premda je On začetnik spasenja, a ne osuđenja. I mnoge je ova kriva nauka dovela do očaja, te kažu: »Što mi je potrebno mučiti se oko spasenja svoga i vječnoga života? Ta ako dobro činim, a nisam određen za život vječni, ništa mi ne pomaže, a ako zlo budem činio, ništa mi ne škodi, jer će me predestinacija Božja činiti da zadobijem život vječni.« — Zatim opominje grofa da zapriječi širenje te nauke.¹³ Ovo je Rabanus Maurus pisao furlanskome grofu, jer je Gottschalk počeo u Italiji, kamo je krenuo u Rim na hodočašće, naučavati svoju nauku, kojoj su se počeci zapažali zapravo već u Orbaisu u Gotschalkovim propovijedima i razgovorima. U Italiji bijaše on gostom furlanskoga grofa Eberharda, inače zeta Ljudevita Pobožnoga, ali ovaj čim je primio pismo Rabanovo, namah otkaza Gottschalku gostoprimstvo. On tada (846) krenu u Dalmaciju pa odatle u Panoniju i Norik, odakle se vrati u Njemačku. Rabanus ga nije pustio na miru, već početkom oktobra 848 god. sakupi crkveni pokrajinski sabor i u prisutnosti kralja Ludovika u Mainz u osudi Gottschalka i obavijesti o tome njegova nadbiskupa u Reimsu. Gottschalk je Rabanu spočitavao na saboru krivovjerstvo. Sinalni zaključci kažu o Gottschalku da »neki lutajući monah, po imenu Gottschalk, došavši iz Italije u Mainz širi nove krive nauke o predestinaciji (gyrovagum monachum, nomine Gothescalc, qui se asserebat sacerdotem in Remensi parochia ordinatum, de Italia

¹³ Mabillon: o. c. pars II. praef. XLVII.

Natalis A.: o. c. str. 297. Za pismo Hinkmarovo vidi Baronius o. c. 67—8 i Natalis-Roncaglia o. c. 306.

¹⁴ Mabillon: o. c. str. 48.

venisse Moguntium, novas superstitiones et noxiam doctrinam de praedestinatione Dei introducere).¹⁴

Gottschalk je otpremjen k svome metropoliti, nadbiskupu Hinkmaru, u Reims, a ovaj ga na saboru u Quierzy-u (849) svrže sa svećeničke časti, jer se je zaredio bez znanja svoga ordinarija, biskupa soissonsokoga.¹⁵ Bio je zatvoren u samostansku tamnicu u Hautvillersu kod Reimsa. Sam svojom rukom morao je baciti u oganj spise u kojima je potkrepljivao svoju nauku citatima iz Sv. Pisma i svetih otaca.

Kako je Gottschalku bilo zabranjeno išta pisati, to se dosada držalo da ne postoji više nikakvo njegovo djelo. Što se znalo o njemu i o njegovoj nauci, to se znalo iz spisa njegovih protivnika, osobito Hinkmara.¹⁶ Ne može se objektivno suditi ni o čovjeku ni o nauci po takovim vrelima, pa je od osobite važnosti po nauku nalaz g. G. Morina.

Ipak se nekoji crkveni ljudi, i to dobra glasa i nauke, nijesu slagali sa Hinkmarom i Rabanom. Za svoju obranu Gottschalk je napisao dvije ispovijedi svoje nauke u tamnici, gdje su s njim počeli blaže postupati prema želji pape Nikole I. U jednoj kaže:

»Ego Goteschalchus credo et confiteor, profiteor et testificor ex Deo Patre, per Deum Filium, in Deo Spiritu Sancto, et affirmo atque approbo coram Deo et Sanctis eius, quod gemina est praedestinatio, sive electorum ad requiem, sive reproborum ad mortem: Quia sicut Deus incommutabilis ante mundi constitutionem omnes electos suos incommutabiliter per gratiam suam praedestinavit ad vitam aeternam, similiter omnino omnes reprobos, qui in die Iudicii damnabuntur propter ipsorum mala merita, idem ipse incommutabilis Deus per justum iudicium suum incommutabiliter praedestinavit ad mortem merito sempiternam.»

Walafrid Strabon, Lupus od Ferrieres-a, Rathrammus Korbejski, sv. Remigij, biskup lionski i Prudentius biskup u Troyes-u cijeni su da ovakova nauka nije protivna katoličkoj. Rabanus i Hinkmar povedoše ljut boj protiv Gottschalka i njegovih branitelja.¹⁷

Drugi sabor u Quierzy-u (853), sazvan od Hinkmara, izložio svoju nauku, u kojoj utvrdi: krivo je učiti da je Bog ikoga osudio na vječnu propast. Donese i kanon o slobodi volje čovječje i o otkupljenju: »Libertatem arbitrii in primo homine perdidimus, quam per Christum recepimus. Deus omnipotens omnes homines sine exceptione vult salvos fieri, licet non omnes salventur.»¹⁸

Protiv Hinkmara i njegovih pristaša diže se Remigij, biskup lionski, sazavši sabor od 14 biskupa u Valence (855) Ovaj sabor

¹⁴ Zaredio ga je za sedisvakancije odrekom Ebona, nadbiskupa u Reimsu, horepiskop u Reimsu Rigbod. Rohrbacher o. c. 486.

¹⁵ Morin: Gottschalk retrouvé str. 303.

¹⁷ Morin o. c. str. 303., Mabillon o. c. 49.—50. str.

¹⁸ Natalis A. o. c. 323.

pokudi neke zaključke onoga u Quierzy-u. Na svršetku se rasprava završi bez konačne odluke na saboru u Tousy-u (860).

Rekoh, da su glavni protivnici Gottschalkovi Rabanus Maurus i Hinkmar. Dok je Rabanus bio čovjek svet, ali ipak već od početka nesklon Gottschalku, što je htio ostaviti samostan, dotle to ne možemo reći za Hinkmara. On je nepravedno progonio biskupa soissons-koga Rothada. Zatvorio ga je u tamnicu i nije dozvolio da apelira na Rim. Sam papa Nikola I. u govoru o parnici Rothadovoj kaže da je Hinkmar lagao i falsifikovao papine listove (quaedam addens, plura suptrahens, vel commutans). Dapače mu dovikuje papa: »Arguta sapientia tua utinam in bono.«¹⁹ Glavna pogreška njihova, osobito Rabanova, bila je što nijesu ispravno postavili pitanje o predestinaciji, da li ona oduzima čovjeku slobodnu volju za dobro i sili li ga neodoljivom nuždom na zlo, drugim riječima da li se čovjek osuđuje svojom ili Božjom krivnjom. Oni su se čvrsto držali svoje nauke da je samo jedna predestinacija — za spasenje. Kako je Gottschalk bio vješt polemičar, tukao ih je njihovim vlastitim riječima.

U polemici su se pokazali najvršnjim teolozima Lupus od Ferriers-a i Ratramnus Korbejski, i oni su najbistrije obradili ovo teško pitanje. Njihovi su spisi dokazom kako u polovici IX. vijeka nije ugasnuo oganj znanosti u Crkvi.

U raspru se umiješao i Scotus Erigena, filozof na dvoru Karla Čelavoga, ali ga temeljito pobiše Prudentius, biskup Sensa, i lionski dakon Florus. Ovaj postavi upravo na čistac pitanje: — Ako Gottschalk naučava dvostruku predestinaciju obzirom na efekte njene, nemamo ga kudit, jer se bazira na sv. Pismu i sv. ocima. Ako li drži da predestinacija osuđenika uključuje nuždu da čovjek radi zlo, onda je ta nauka potpuno protivna katoličkoj vjeri, jer je vrhunac ludosti i bezboštva reći da Bog tjera neodoljivo nekoga da bude zao, kad uopće neće zla. Nužda je osuda grijeha (radi pravednosti Božje), a ne sam grijeh.²⁰

I biskup lionski Amolon bijaše osudio Gottschalka, ali njegov nasljednik ipak mu je blaže sudio, pa je kako vidjesmo, spočitnuo Hinkmaru i saboru u Quierzy-u da nije ispravno misliti da je čovjek potpuno izgubio slobodnu volju grijehom Adamovim, a zadobio ju je smrću Kristovom.

Noviji pisci Mabillon, Natalis Alexander, Rohrbacher, neprijazni inače Gottschalku, priznaju dobrotu i svetost ljudi koji su ga branili.

U opaskama djela A. Natalis Historia ecclesiastica stoji, da su članci sabora u Valence, koji inače brane Gottschalkovu nauku, bili potvrđeni od pape Nikole I. »ut s. Prudentius testatur apud Hincmarum Ep. 24« (A. Natalis o. c. 339).

¹⁹ Idem o. c. 338. 345—6.

²⁰ Rohrbacher o. c. 493.

Sada, kad je nađen originalan rad Gottschalkov, moći će se bolje suditi o njegovim idejama.

Nego, ipak, Gottschalk bijaše čovjek oporan i tvrdokoran. I rasprava o ovako suptilnim pitanjima nije bila za širu publiku koja je jedva vjerovanje znala. To mu spočitava i sama lionska Crkva, ma da priznaje inače ispravnost njegove nauke: »Etsi illius miserabilis Monachi improbatur levitas, improbatur temeritas, culpatur importuna loquacitas non ideo neganda est divina veritas.«^{20a}

Dobro kaže Mabillon: »Znam da je bilo pisaca ovoga vijeka koji su htjeli Gottschalka posvema opravdati, ali to je izvan mojega predmeta. Da li je bila zdrava nauka Gottschalkova o dvostrukoj predestinaciji, ili ne, ovdje ne raspravljam.

Tako i ja. Ovo što napisah služi samo tome da uputi čitatelja tko je bio Gottschalk, prijatelj našega kneza Trpimira, i da upozna prilike u kojima je živio, a ne služi tome da se raspravi samo teološko pitanje.

II. Gottschalk na dvoru kneza Trpimira.

Za nas je važno što Gottschalk govori o našim krajevima u spisima, koje je g. G. Morin pronašao. Gottschalkovim raspravama dobivamo savremen dokumenat o knezu Trpimiru i donekle o prilikama Dalmacije i Hrvatske u IX. vijeku. Kod onako oskudnih vrela ovo je prava blagodan za našu povijest u IX. vijeku. Donosim fotografije odnosnih folija iz manuskripta Gottschalkova, a evo ovdje i prijepisa. Pismo je lijepa i vrlo čitljiva karolina, najljepše, dakle, latinsko pismo srednjega vijeka.

Tekst ovih folija glasi:

51 r

(dia) bolo taliter beato Job ait: Stringit caudam suam quasi cedrum.

Quia scilicet quando seminortui hominis intuetur imminere iam transitum, insidiatur et tendit illi deceptionis ut eum perimat laqueum. Nec mirum. Cum etiam corvi, milvi vultures et aquilae temporibus belli plus illam partem sequantur hominum, quos praesentiunt vulnerandos et trucidandos atque iugulandos. Sic nichilominus equi in acie laeti ex ea parte quam Deo dante debet victoria sequi. Quod prorsus ego ipse per Gottescalcum filiolum meum, de equo nostro probavi. Cum enim Tripemirus, rex Sclavorum, iret contra gentem Graecorum (!) et patricium eorum et esset in ipso confinio futuri belli villa nostra, dixi illi, ut iret et quicquid regi et eius exercitui necessarium esset, sicut omnino deberet, impenderet. Adiuravi tamen terribiliter eum per Dominum Deum, ut nec arma sumeret, nec cum exercitu pergeret, sed tamen studiose post eos equitans attenderet, quemnam gestum equus ille noster ageret atque gereret. Ex olim siquidem certissime sciebam illi parti hominum venturam et futuram esse victoriam,

^{20a} Natalis—Roncaglia o. c. 339 .

quorum equi incederent leti (!) monstrarentque gestu triumphando laetitiam. Sicque mox contigit ut equi gestientis gestus elicuit atque protinus patefecit.

fol. 51 v

Præter hæc prorsus et aliud est, per quod istud patenter probari potest. Sæpe siquidem peritissimi medici ad tactum venae languentis egroti vicinam mortem denuntiant hominis languidi. Quida(m) namque n(ost)ris temporibus fuit Ypoleti medicus nomine Hadoinus, qui inter alios infirmos dedit ibi potionem cuida(m) mulieri. Quae postquam se convalescere sufficienter credidit, quadam die pergens inter ceteras vel cum ceteris in pratum cantare voce clarissima coepit. Quod ubi praedictus medicus audivit eam mox ut cantionem haberet finitam morituram sine ulla dubitatione prædixit. Cerebrum, inquit, ipsius vacuum est, et ideo tam claram vocem habet. Ac per hoc cum id quod canit terminaverit, confestim vita(m) quoque suam terminabit, atque mox prorsus expirabit. Sicque continuo contigit, vel ei potius accidit. Qui tamen post in hanc patriam veniens factus est monachus in crasbacensi coenobio sub abbate Uuarino. Vivente videlicet A'... Yno H... villarum illarum praeposito, quae specialiter subiacebant abbatis dominio. In quarum una dum iacerent infirmi duo vassalli abbatis praedicti, quadam die dixit abbas eidem medico ut ipsos infirmos visitaret et quid sibi super illis videretur ei renunciaret.

71 r

Sic ergo dicitur Deitas et Divinitas pro Deo. Item homines Dalmatini, perinde idem similiter homines Latini Graecorum nihilominus (!) imperio subiecti, regem et imperatorem comuni locutione per totam Dalmatiam longissimam revera regione(m) rege(m), inquam, et imperatorem regnum et imperium vocant. Aiunt enim: »Fuius ad regnum« et »Stetimus ante imperium« et »Ita nobis dixit regnum« et »Ita nobis loquutum est imperium«. Sed nec istud ab illis aestimes absque auctoritate dici.

Siquidem sancta ecclesia toto terrarum orbe cum veraciter et favorabiliter tu(m) satis auctorabiliter laetissime canat de filio Deo: In excelso throno vidi sedere virum, quem adorat multitudo angelorum psalente(s) in unum: Ecce cuius imperium nomen est in aeternum. Id est: Ecce cuius nomen imperatori(s) in aeternum. Similiter quoque debes et illud nosse, quod sub numero singulari generaliter omnes electi dicuntur: et sunt regnum gratis effecti, sicut probat illud apostoli: Cum traderit regnum Deo et patri. Id est, ut a beato dicitur Augustino: Eos quos redemit sanguine suo tradiderit contemplando patri suo.

Porro huic regno daturus est Dominus noster rex ubi, perpetui regnent cum eo regnum. Tunc videlicet quando dicit illis ipse rex regum: Venite benedicti patris mei, percipite regnum! Tamquam dicat, ut in sancti Augustini

folio 71 v

exposuit sermone. Qui regnum, eratis et non regnabatis, venite, regnate! Non mireris itaque si rex unus regnum vocetur iure, cum tot reges omnes electi propterea reges Deo donante sunt, quia sub Christo vero rege semper animas eorum regente corpora sua regunt, regnum vocentur ut sunt rite. Erubescere, Sidon, ait enim mare. Sidon interpreta-

tur venatio ut supra dictu(m) est. Porro venacio(!) seu venator est quisque p(rae)dicator, dicente D(omi)no per prophetam: Ecce ego mitta(m) venatores meos, et venabuntur eos, et priscatores meos, et piscabunt(ur) eos. Per mare vero significatur vulgus et plebeia multitudo. Proinde q(ua)m pala(m) peccat p(rae)dicator, id est venator, et vulgus eius re(p)rehensor. Tunc impletur istud: Erubescite, Sion, ait eni(m) mare.

Electi ita veniunt ad filium, quomodo ipse dicit: Omne quod dat mihi pater ad me venit, et eum qui venit ad me non eiciam foras. Et iteru(m): Haec est, inquit, voluntas eius qui misit me, patris, ut omne quod dedit mihi n(on) p(er)da(m) ex eo. Horu(m) si quisqua(m) perit, fallitur D(eu)s. Sed nemo eoru(m) perit quia non fallitur D(eu)s. Horum si quisquam perit vitio humano vincitur D(eu)s. Sed nemo eoru(m) perit quia nulla re vincit(ur) D(eu)s. Item in libro de regula verae fidei firmissime tene et nullatenus dubites.

Po početku 51 r folija očito je da auktor dokazuje kako davao vidi da će čovjek doskora umrijeti i zato mu plete zamku ne bi li ga ulovio i upropastio. I onda Gottschalk nastavlja: Nije to čudno, kad i životinje predosjećaju buduće događaje. Tako gavrani, jastreb-ovi, kopci i orlovi slijede onu stranu ratnika za koju predosjećaju da će biti ranjeni, poubijani i zadavljeni. Jednako i konji su veseli u boju na onoj strani koja će po daru Božjem pobijediti. To sam, kaže, ja sam vrlo dobro iskusio s našim konjem preko moga učenika (filiolum) Gottschalka.²¹ Kad je naime Trpimir²² polazio s vojskom protiv Grka i njihova namjesnika, a naš dvorac bijaše na samoj granici budućega rata, ja sam njemu (Gottschalku, učeniku) rekao neka ide i bude pri ruci u svakoj potrebi knezu i njegovoj vojsci, a to mu je i dužnost. Ali ga ipak zakleh strašnom zakletvom, Gospodinom Bogom, da ne uzimlje oružja niti da jezdi zajedno sa vojskom, nego jašući za njima, neka pomnjivo pazi kakve će biti kretnje onoga našeg konja. Po nedavnim naime događajima (ex olim) posve sigurno sam znao da će dopasti pobjeda onu stranu vojska, koje konji budu veselo stupali i svojim pobjedničkim kret-njama pokazivali radost. A tako se je doskora i dogodilo, kako su izazvale (elicuit) i unaprijed otkrile kretnje veselo poigravajućega konja.

Na foliju 51 v Gottschalk kazuje kako i liječnici znadu pro-reći smrt bolesnikâ pipajući im bilo. Tako je liječnik, po imenu Hadoinus, slušajući pjesmu neke žene, koju je sam liječio, prorekao da će umrijeti čim svrši pjesmu, jer joj zvonak glas odaje da joj je ishlapio mozak. Gottschalk kaže da se je tako i dogodilo. Ovaj slučaj pokazuje naivnost Gottschalkovu u ovakovim pitanjima, što je, dabome, odraz stanja liječničke znanosti njegova doba. No ovo ne znači da Gottschalk nije vjerodostojan kad navodi činje-nice historijske. Dapače on nam je u pripovijedanju povijesnih fa-

²¹ filiulus držim da je duševni sinak, isto što i famulus, dakle uče-nik. U našem slučaju i učenik i učitelj imali su isto ime: Gottschalk.

kata dobar svjedok, a njegovo nastrano tumačenje događaja ne dira vjerodostojnosti činjenica, već ih i potvrđuje, jer Gottschalk hoće da znanstveno, po svoju, protumači stvarni, a ne izmišljeni, fakat i tako tek njegovo umovanje dobiva neku podlogu, koju bi izgubilo, kad bi se baziralo na izmišljenim događajima.

U ovoj perikopi za nas je važan onaj pasus koji govori o navalnom ratu Trpimira protiv bizantinskih gradova u Dalmaciji. Dosada nam je Trpimir poznat po jednome natpisu u kninskom muzeju, ali nije sigurno odnosi li se taj natpis baš na kneza Trpimira. Drugi, mnogo važniji, natpis nađen je u Rižinicama, te je u vezi sa Trpimirovom poveljom g. 852. U ovoj povelji izdanoj »in loco, qui Byaci dicitur« prvi se put spominje hrvatsko ime: »Tirpimirus dux Chroatorum, iuvatus munere divino.« Natpis u Rižinicama glasi: Pro duce Trepime(ro... preces X P O submittati[s et inclinata habe]te colla treme[ntes].²⁴

Toma Arcidakon na ovaj način spominje Trpimira: »Petrus archiepiscopus fuit anno domini nongentesimo nonagesimo, tempore Tirpimiri et Muncimiri filii eius, regum«. Očito je da Toma ovdje kontaminira dva splitska nadbiskupa, oba Petra. Jedan je od njih živio za Trpimira, a drugi za Mutimira. Ne znajući dovesti u vezu povelju Trpimirovu i Mutimirovu, on drži da je Petar živio za Mutimira, koji nam je zajamčen godinom 892 u svojoj povelji i godinom 895 na natpisu u Uzdolju kod Knina.^{24a} Pogreška Tomina u hronologiji omaška je pisara. Trpimirovo se ime još čita u evan-

²² Gottschalkov izraz »rex Tirpemirus« prevodim »knez Trpimir«. Du Cange navodi više primjera po kojima se vidi da regnum i rex u ranom srednjem vijeku sve do X. stoljeća znači uopće kneževinu i kneza. »Regnum pro ducatu, seu provincia Ducis (in lege Alaman. c. 35 § 31.) Lex Bajwar. tit. 2. c. 10 § 1.: Si quis filius Ducis tam superbus vel stultus fuerit, ut patrem suum desbonestare voluerit... vel Regnum eius auferre ab eo«. Decreta Tassilonis Ducis Bajwariae apud Canisium et alios: In anno 22. Regni religiosissimi Ducis Tassilonis gentis Bajwariorum.

Annales Fuldenses: ann. 873, mense Junio Hruodulfus quidem Nordmannus de regio oenere, qui regnum Caroli praedis et incendiis saepenumero vastaverat, classem duxit in regnum Hludovici regis in comitatum videlicet Abdagi regis... (Du Cange: Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis — Venetiis 1789.)

²³ Šišić: Priručnik izvora hrv. historije, Zagreb 1914, str. 192—195.

Rački: Documenta hist. Chroat. p. a. illustr. Zagreb 1877., str. 3—5.

²⁴ Bulić F.: Hrvatski spomenici u kninskoj okolici, Zagreb 1888. Drugo izvješće »Bihaća« Zgb 1896. — Barač-Kržanić: U kolijevci hrv. povjesnice, Zgb 1907. — Bulić-Katić: Stopama hrv. nar. vladara, Zagreb str. 52 i dalje.

^{24a} Marun L.: Ruševine crkve sv. Luke na Uzdolju kod Knina (Starohrv. Prosvjeta IV. S. I., 3—4. str. 292).

delistaru Stolne crkve u Akvileji: Domno Tripimero . . . Petrus filius domno Tripimero.²⁵

Ma što se mislilo o postanku i sudbini ovoga evanđelistara, ipak je jasno, da je bio negda u kojem samostanu Gornje Italije i da su tamo hodočastili odličniji Slaveni. Epiteton Trpimirov »Domno« pokazuje da je svakako između njih najodličniji i daje slutiti da je knez.

Ako skupimo sve dokumente koji govore o Trpimiru, pojedinačno je svaki manjkav. Kameni dokumenti zaista su prve ruke, ali nisu datirani. Zapis na evanđelistaru u Akvileji po onome **domno** vjerojatno govori o Trpimiru knezu, ali ni to nije ipak posve sigurno. Povelja Trpimirova u vezi sa natpisom u Rižinicama i sa Mutimirovom poveljom također je historijski sigurna, autentična, ali obje su povelje više puta prepisivane i do nas su došle u prijepisu iz XVII vijeka, upravo 1662 za nadbiskupa Sforze Ponzoni-a. Podatak Tome Arcidakona pogrešan je u hronologiji. Zaista svi ovi izvori daju nam nedvojbenu sliku onoga vremena i događaja, kao i bazu da odredimo doba vladanja Trpimirova, ali ipak nisu prvorazredni izvor za hronologiju.

Ovim pasusom u Gottschalka dobivamo siguran podatak kad je već Trpimir vladao.

Gottschalk se zaputio u Rim godine 838 i iste godine bio je kod furlanskoga grofa Eberharda. Notingus, veronski biskup, upozori Rabana Maura na Gottschalka i na njegovo djelovanje i Rabanus 846 godine pisa Eberhardu, zetu cara Ljudevita Pobožnoga, pismo protiv Gottschalka, radi kojega pisma Eberhard otpusti Gottschalka. Ovo pismo većina historičara datira godinom 846, dok drugi 847 ili 848 godinom.²⁶ Mislim da je svakako Gottschalk bio u Dalmaciji oko 846, jer je na dvoru Eberhardovu²⁷ ostao duže vremena, a htjelo se također vremena dok se njegova nauka proširi po Italiji i dok Rabanus napiše svoje djelo De Praedestinatione da ga pobije. Potjeran iz Furlanske, duže vremena boravi u Dalmaciji, što dokazuje njegovo poznavanje sintakse govora kod bizantijskih podanika u gradovima i opet kod Hrvata, kako ćemo kasnije vidjeti. Iz Dalmacije putuje u Panoniju, dolazi i u Bugarsku i prolazi Norikum pa 1. oktobra 848 nalazi se na saboru u Mainzu. Ovako dugotrajno putovanje i djelovanje nije mogao Gottschalk obaviti kroz

²⁵ Šišić: Priručnik str. 125. — Rački: Doc. str. 383.

²⁶ Morin o. c. str. 309 — Wetzer und Weltes Kirchenlexikon (Schrörs) pod Gottschalk — Natalis-Roncaglia: Hist. eccl. str. 297 datira ga oko 847 — Mabillon o. c. 22. IV. 848. — Najnovije djelo izvora crkv. sredovječne povijesti: Carolus-Tarouca: Fontes historiae ecclesiasticae medii aevi, Romae I. str. 824—25, datira Gottschalkov put u Rim 838, a Rabanovo pismo 846.

²⁷ Natalis-Roncaglia: o. c. str. 296.

četiri mjeseca i desetak dana da je još 22. IV. 848 (po Mabillonu) bio na dvoru Eberhardovu.

Vrlo je vjerojatno, da je Gottschalk već 846 bio na dvoru Trpimirovu i tamo ostao do 848.^{27a} Dvor je knežev bio u Hrvatskoj, ali u neposrednoj blizini dalmatinskih gradova (in confinio futuri belli). Naši povjesničari obično bilježe početak Trpimirova vladanja 845 godinom. Kako se Gottschalk 846—8 nalazi na njegovu dvoru, to je zaista Trpimir po prilici 845, već naslijedio svoga oca Mislava.

Nemamo se čuditi što franački izagnanik nalazi utočište na dvoru Trpimirovu. Hrvatski je knez negda direktno potpadao pod vlast furlanskoga markgrofa, dok nije furlanska markgrofija ukinuta kao krajina i razdijeljena na četiri upravna područja: Furlansku, Istru, Panoniju i Karantaniju. To se je zbilo 828 godine. No Dalmatinska Hrvatska ostala je i dalje u uskoj vezi sa Furlanskom, jer je zajedno s njom i s Istrom pripadala kraljevini Italiji. Tradicija od godine 803. kad je Dalmatinska Hrvatska došla pod vrhovnu vlast franačku i bila podvrguta furlanskoj markgrofiji nije se dala lako rastrgnuti,²⁸ a veza Trpimirova sa Furlanskom nazrijeva se i u njegovu posjetu Akvileji ili uopće kojem samostanu u Furlanskoj.

Da je knez bio prijateljski raspoložen prema Gottschalku, vidi se iz pripovijedanja Gottschalkova, kako on preporuča svom učniku da bude pri ruci knezu u svemu što je potreba. U čemu mu je mogao biti pri ruci? Valjda kao posrednik i tumač između kneza i bizanstinske vojske.

Dragocjena je ova vijest Gottschalkova, jer obogaćuje našu povijest IX. vijeka novim i dosada nepoznatim faktom, da je, naime, knez Trpimir pobjedonosno ratovao s Bizantom oko 846.—848. godine.

Gottschalk je bio, kako već zabilježih, na dvoru kneževu i to u neposrednoj blizini dalmatinskih gradova. Držim pouzdano da je ta »villa nostra in confinio futuri belli« bila blizu Splita. Trpimir je imao svoj curtis u Klisu i u Podstrani, a i u Bijačima. Klis se imenuje u njegovoj povelji 852. godine: »Et ut singulis annis de

^{27a} Da se je Gottschalk nastanio blizu mora i tu ostao pune dvije godine kazuju nam ovi stihovi, iz njegove poslanice nekom svome učniku:

»Exul ego diuscule
Hoc in mare sum Domine
Annos nempe duos fere«.

(Pio Paschini: Le vicende politiche e religiose del Friuli nei secoli IX e X. str. 26, p. 3).

²⁸ Šišić: Povijest Hrvata u vrijeme nar. vladara (Zgb 1925) str. 323 i 325.

omnibus nascentibus terrae ex curte nostra, quae Clusan dicitur, decimae inferantur in memoratam ecclesiam . . .²⁹

Ne mogu se ipak oteti sumnji znači li ono Clusan upravo Klis. U nijednom drugom dokumentu iz doba hrvatskih narodnih vladara Klis nije tako nazvan. Da je upliv Gornje Italije, a i Longobardije posebice, bio znatan na Dalmaciju u pravnom i uopće kulturnom pogledu u ono prvo doba života Hrvatske, to smo danas na čistu. U jednoj longobardskoj listini Kralja Aistulfa god. 753. izdanoj Anselmu opatu Sv. Silvestra u Nonantuli blizu Modene čitaju se ove riječi: »In civitatibus seu clusis nostris«.³⁰ Obzirom na ovo držim da se i ono Clusan u Trpimirovoj darovnici odnosi na neki zamak, grad, a da je taj bio baš i Klis — to ne niječem, samo sumnjam da je Klis imao jezičnu formu Clusa (ak. Clusan, Clusam). Radije bih rekao da je clusan isto što i grad u kojem je kneževa curtis. Da su se te curtes nalazile u gradovima, dokazom nam je u istoj Aistulfovoj povelji: »Atque granum illum quod annue colligitur de portatico in curte nostra, quae sita est in civitate nova. . .³¹ Da Clusan i curtis nije bila samo gospodarska zgrada, jasno se vidi i po nazivu Gottschalkovu »villa nostra«. Ipak bio je dakle dvorac

²⁹ Rački: Doc. str. 4.

³⁰ Mabillon o. c. str. 8. (pars I.).

³¹ Ibidem str. 10. Dr. P. Skok u Starohrv. Prosvjeti N. S. II 1—2 str. 103—113 uzimlje riječ curtis u značenju »dobro, domena, selo«. Zaista, ima mnogo slučajeva, a to potvrđuju i citati dra Skoka, gdje curtis znači samo gospodarske zgrade. No, curtis nema isključivo to značenje, koje joj daje dr. Skok, pa se radije pridružujem tumačenju Račkoga da curtis znači »vlastelinski dvorac« (Skok o. c. 105.) onda kad je govor o kneževoj ili kraljevskoj »curtis«. Osim u tekstu donesenih dokaza još ću spomenuti i primjer što ga donosi i dr. Skok na str. 111.: Sed ubi ad locum qui vocatur Sancti Martini curtis pervenerit, pacem cum illorum principe Muisclavo nomine firmavit«. Govor je o Mislavljevu ugovoru mira sa duždem Trandenikom. Zar će se međunarodni ugovori, pa i u ono vrijeme, sklapati u kakvom hambaru? Na onako izloženoj točki, na udaru Saracena, Mlečanima i gusarima, zar će stanoviti vladar i primati drugoga vladara da sklope međunarodni ugovor, dok je cijelo duždevo brodogovlje pred tim »hambarom«, selištem, a da se i knez ne osjeća sigurnim u svome prebivalištu? Ja držim da je curtis Sancti Martini zamak, utvrđen stan knežev, u blizini Splita i na obali morskoj. Napokon i »curtis Rogova« bila je nadomak Biogradu: »et curte in loco contiguo civitatis, quod Rogova dicitur« (Rački Doc. str. 52.). I citat koji se nalazi u članku dra Skoka na str. 108., uzmemo li ga potpuno, jasan je dokaz da je kraljeva curtis nešto više od prostoga selišta. Kralj Krešimir tu razlikuje curtis cum suis pertinentiis od zemalja koje su uz tu curtis. A valjda gospodarske zgrade spadaju zajedno sa zemljama u jednoj istoj donaciji. (Confer. Rački Doc. str. 53.) Clusa može značiti i tjesnac orski, dapače i gradski opkop, jarak, pa i grad opkopom utvrđen.

vladarev, u kojem onda možemo i zamisliti one dvoranike koji se spominju u Trpimirovoj povelji iz g. 852. i Mutimirovoj iz g. 892. Hrvatski je vladar zaista imao dvor po uzoru zapadnih svojih suverena, a nije bio kakav polubarbar, kako ga prikazuju neki povjesničari.

Mogao je Gottschalk stanovati u Podstrani, gdje je otac Trpimirov dočekao dužda Trandenika i sklopio s njim in curte S. Martini mir godine 839—840. I ta »curtis Sancti Martini« odaje po svojem imenu da je mogla biti kakova »civitas, villa« — kneževi dvori, grad. Ni Biače ne možemo mukom preći, jer po iskopinama i natpisima tamo nađenim jasno je da je hrv. knez i tamo imao svoj dvor, curtis.⁸²

Sva tri su mjesta u blizini Splita.

III. Trpimirov rat s Bizantom.

Gottschalk kaže da je knez Trpimir polazio u boj protiv Grka »cum rex Trpimirus iret contra gentem Graecorum et patricium eorum«. Jasno je da »gens Graecorum« nijesu drugi nego stanovnici dalmatinskih gradova koji su po ugovoru u Aachenu (812) ostali pod bizantinskom vlašću, a zalede njihovo pod franačkom. Patricius je carski namjesnik, koji je stolovao u Zadru. Patricius nije nikakva služba na bizantinskom dvoru, već čast ustanovljena od Konstantina Velikoga. Čast je patricija viša od svih drugih i od samoga praefectus praetorio — zapovjednika tjelesne straže i daje se doživotno. Nose ovaj naslov pokatkada kraljevi i vladari tuđih naroda. Naslov patricija se je redovito davao carskim namjesnicima u Italiji: u Siciliji i Longobardiji.⁸³ Lako se moglo dogoditi, da je ovaj časni naslov dopao dalmatinskoga namjesnika kad je bizantinsko carstvo za Karla Velikoga izgubilo za sva vremena i samo virtualno pravo na Longobardiju.

Zadar je bio sjedište carskoga namjesnika, ali ne trebamo uzimati da je Trpimir udarao na sam Zadar i nije nam tražiti ratno pozorište baš oko Zadra. Svakako je ratište bilo nedaleko Trpimirova dvora, kako svjedoči sam Gottschalk, a za Trpimira i za njegova pretšasnika Mislava, kao i za nasljednika Mutimira, znamo da djeluju u blizini Splita. Mislav dariva crkvicu sv. Jurja u Putalju Stolnoj Crkvi, uglavljuje mir s Petrom Trandenikom u poljičkom Sumartinu. Trpimir gradi samostan ispod Klisa i u solinskoj Rupotini, potvrđuje i proširuje darovnicu Mislavljevu poveljom izdanom u Biačima u današnjim Kaštelima. Mutimir god. 892 izdaje povelju u Biačima.

Dosada nam nije poznato da je Trpimir stolovao u sjevernoj Dalmaciji. Uostalom nije potrebno da Trpimir udara upravo na

⁸² Karaman Ljubo: Iz kolijevke hrv. prošlosti, Zagreb 1930., str. 149—155.

⁸³ Du Cange o. c. pod riječju patricius.

Zadar eda bi se reklo kako on polazi u rat protiv bizantinskoga namjesnika, jer kad upada na njegovo područje, **contra gentem Graecorum**, na dalmatinske gradove, onda ide i na namjesnika, **et patricium eorum**, pa na kojigod grad udarao. Držim, dakle, da je ratište bilo u blizini Splita, pa je rat možda i planuo radi granica. Baš granice između Splita i Klisa bile su toliko puta uzrokom nesuglasica i sve do turskoga doba nisu se uredile.

Kakvo značenje ima ovaj rat? Uzmemo li u obzir opće stanje u Bizantinskom carstvu u doba Trpimirovo, kao i raspoloženje dalmatinskih gradova prema carstvu, možemo rat kneza Trpimira nazvati navalnim.

Već godine 820., kad je ubijen car Leon V, a popeo se na prijestolje Mihajlo II. Mucavac, carstvo je stubokom propadalo radi građanskih ratova i vjerskih borba. »Trogodišnji građanski rat opustošio je najbolji dio bizantinskoga carstva, rastočio mu je dotada još krepku organizaciju oslabivši vojsku i mornaricu i omogućivši Arapima da su zauzeli 826 otok Kretu, a 827 i znatan dio Sicilije . . . Ali oslabljenje vizantijske mornarice najjače se osjećalo na zapadnoj periferiji carstva na Jadranskom Moru, gdje se one varoši i ostrva, što su činili carsku Dalmaciju, ujedared nadoše prepušteni samima sebi, pa stoga se u takvim prilikama i požuri car Mihajlo II. da obnovi s carem Ludovikom achenski mir (824) pobojavši se zar da osamljene dalmatinske varoši i ostrva ne dodu pod izravnu vlast hrvatskoga kneza.³⁴

Šišić ovdje tumači bolje ono što je Konstantin Porpirogenet kazao u životopisu svoga djeda cara Bazilija: Konstantin pripovijeda da su se stanovnici Dalmacije izmakli ispod carske vlasti još od doba Heraklija, ali poglavito za Mihajla Mucavca. Za ovoga su dalmatinski gradovi postali samosvojni i nisu se pokoravali ni Bizantinskom caru niti ikome drugome (*καὶ μάλλιστα δὲ ἐπὶ Μιχαήλ τοῦ Ἀμορίου τοῦ τραυλιῦ, οἱ τὰ τῆς Δαλμανίας κάσιτρα οἰκνοῦντες γεγόνασιν ἀυτοκέφαλοι, μήτε τῷ βασιλεῖ Ῥωμαίων μήτε ἐτέρῳ πρὶ ἀποκείμενοι.*³⁵

I Theophanus continuatus (lib. III. c. 28 p. 84 ad. Bonn.)³⁶ jednako nam crta položaj dalmatinskih gradova za Mihajla Amoriga — Mucavca. On kaže da su u to doba dalmatinski gradovi otpali od Bizanta i bili posve samosvojni i samostalni sve do Bazilija.

Ne možemo zamisliti da su ovi gradovi bili posve neodvisni od bizantinskoga cara, jer se u takvoj neodvisnosti ne bi mogli održati pred Venecijom i hrvatskim knezom. Prisutnost carskoga stratega u Zadru, o kojoj nam govori Gottschalk, a imamo i drugi

³⁴ Šišić: Pov. Hrv. str. 318—319.

³⁵ Constantini Porphyrog. Historia de vita et rebus gestis Basilii imp. c. 52. ed. Bonn. p. 288. (Kod Račkoga Doc. str. 338.)

³⁶ Rački o. c. str. 339.

dokaz da je tada u Zadru stolovao strateg, jasno nam svjedoči da se u dalmatinskim gradovima još slušala carska zapovijed. Druga je stvar, je li uvijek car imao toliko snage da i djelotvorno vrši svoju vlast. Slabost carstva znali su iskoristiti dalmatinski gradovi i steći faktičnu samostalnost, ali protiv vanjskih neprijatelja prizivali oni carsku vlast i moć da ih zaštiti. Sjaj bizantinske krune bez sumnje je zablještila oči okolišnim dušmanima i dugo su puštali da se gradovi mirno griju na suncu carske milosti.

No nemoć carstva nije mogla vječno ostati sakrta očima hrvatskih vladara. Oko 846.—848. godine u Bizantu je vladao, slabi i pokvareni car Mihajlo III. Pijanica (842—867). On je bio lutka u rukama svoga ujaka Barde. I Franačko carstvo bijaše palo s one visine do koje se bijaše uspelo za Karla Velikoga. Borbe u karolinškoj porodici i njega su rastočile. Tako se je spremala pomalo silom prilika samostalnost Hrvatske i Venecije, koje će se otimati o prevlast na Jadranskom Moru. Već knez Mislav toliko je samostalan da godine 839. sklapa sam po sebi mir sa duždom Petrom Trandenikom u Sumartinu.

Nemamo se dakle čuditi što Trpimir navaljuje na dalmatinske gradove koje nemoćni i bezbrižni car ne može da uspješno brani. Ova navala Trpimirova i pobjeda njegova oružja, kaže nam najbolje da danak mira (tributum pacis), koji su kasnije dalmatinski gradovi plaćali hrvatskim vladarima za svoje posjede na kopnu, ima svoj izvor u premoći hrvatskih vladara, a ne u milosti bizantinskoga cara, znači ova Trpimirova pobjeda da se je odavna spremao taj modus vivendi između Hrvata i Bizanta.

Ono što nam pripovijeda Konstantin Porfirogenet o otpadu dalmatinskih gradova od Bizanta znači da su se oni i sami gledali nagoditi sa svojim susjedima, pa je car Mihajlo II. kušao 824. godine obnoviti i achenski mir s carem Ludovikom da zapriječi taj otpad. Dakle u prvoj polovini IX. vijeka tradicionalna je politika dalmatinskih gradova da se drže svoga zaleda, a preko njega bi došli u sklop franačkoga carstva.

Da je Trpimir imao prijatelja u dalmatinskim gradovima, svjedokom nam je i njegovo prijateljstvo i kumstvo sa splitskim nadbiskupom Petrom, što on ponosom ističe u svojoj povelji. A to je prijateljstvo postojalo i između Trpimirova oca Mislava i splitskoga nadbiskupa. Kako je Mislav prvi od hrvatskih vladara počeo darivati splitsku Crkvu desetinom, a njoj podložnu crkvicu sv. Jurja bogatim posjedom, to izgleda da prije njega nije bilo osobitih veza između Hrvatske i dalmatinskih biskupija, a Mihajlovo vladanje nekako bi se i poklapalo sa vladom kneza Mislava. Za njegova doba eno i Mihajlov nasljednik car Teofil (829.—842.) nalazeći se u ratu s Arapima, kuša 839 godine ugovoriti mir i vječno prijateljstvo i ljubav između sebe i franačkoga cara i **njihovih podanika**. Annales Bertiniani kažu: Quorum legatio super confirmatione pacti et pacis atque perpetuae inter utrumque imperatorem eique subdi-

tos amicitiae et caritatis agebat.³⁷ Sve je ovo znak da su negdje postojali razlozi za uznemirenost, a najnaravnije da se ovi podanici imaju držati u ljubavi na dugoj granici obaju carstva niz dalmatinsku obalu. Prilike, dakle, za navalu Trpimirovu bile su vrlo povoljne i odavna spremene nizom povijesnih događaja.

Carstvo je u doba Trpimirovo ipak bilo toliko jako u Dalmaciji, da je u Zadru držalo svoga stratega: vojničkog i civilnog namjesnika u jednoj osobi. To nam izričito kaže Gottschalk, a znamo i ime jednog namjesnika. Sačuvao se olovni pečat s imenom stratega Brijenija, koji Schlumberger stavlja u vrijeme oko 840. a Bury ga datira poslije 842. godine.³⁸

Natpis na strategovom pečatu glasi: *Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Βρυεν(ίῳ) β(ασιλικῷ) πιαστ(αρίῳ) σ(τ)ρ(α)τ(ε)ργῷ Δαλματίας* (Gospodine pomagaj svome slugi Brijeniju spatariju, strategu Dalmacije). Uz ovaj pečat poznat je iz istoga vremena i pečat carskoga mandatora Dalmacije sa sličnim natpisom »Gospodine pomagaj svome sluzi . . . mo, mandatoru Dalmacije«. Ime nam je nepoznato, ali prisustvo mandatora, donosioca carskih zapovijedi vojsci, daje slutiti da su se spremali sudbonosni događaji u Dalmaciji, a pečati ovih dvaju vojničkih funkcionera sačuvali su nam spomen na glavne ličnosti onoga doba kad je Trpimir, prvi od hrvatskih vladara, kušao silom podvrći pod svoju vlast dalmatinske gradove. Gottschalk nam još i više nešto kaže negoli sama činjenica da je Trpimir ratovao s Bizantom. On nam pripovijeda da je Trpimir pobijedio dalmatinskoga stratega. Šta više donosi ovu pobjedu za dokaz kako konj predosjeća koja će strana u bitki nadjačati.³⁹ a Makar i malaksala snaga Bizantinskoga carstva, ipak pobjeda Trpimirova znači, da je on bio moćan i jak vladar, pa nam je sada lako shvatiti i njegovu pobjedu nad bugarskim knezom Borisom. Nekako između 854.—860. udario je Boris na Dalmatinsku Hrvatsku. Konstantin Porfirogenet govori o ratu između Borisa i Hrvata, u kojem su Hrvati junački odbili Borisa i kaže da nigda Hrvati ne bijahu podložni Bugarima.³⁹ Konstantin to ističe, jer su okolni narodi trpjeli mnogo od Bugara, pa i samo bizantinsko carstvo. Nije niti prvi slučaj što se o Trpimiru sačuvalo toliko pisanih dokumenata. Svi ovi dokumenti svjedoče da je knez Trpimir podigao na dostojnu visinu svoju kneževinu i daju nam pravo na zaključak da je Hrvatska Trpimirova stupila u kolo evropskih država kao gotovo neodvisna vlast, jer knez vodi rat s bizantin-

³⁷ Šišić: Pov. Hrv. str. 326, 327 i op. 17. i 19.

³⁸ Schlumberger: Sigillographie de l'empire byzantin, Paris 1884, str. 205—6. (po Šišiću) — Bury: The imperial administrative system in the Ninth-century. London 1911. str. 14. n. 21. (po Šišiću: Pov. Hrv. str. 327.).

³⁹ De admin. imperio C. 31, p. 150—151 ed. Bonn. (kod Račkoga Doc. str. 360).

skim namjesnikom posve na svoju ruku u doba kad je franačko carstvo, dakle nominalni suveren Trpimirov, u miru s Bizantom, gospodarom dalmatinskih gradova. Da je ovo bio formalni rat s bizantskom državom, vidi se po tome što Trpimir ide protiv savoga pretstavnika carske vlasti u Dalmaciji (cum iret contra gentem Graecorum et patricium eorum). Gottschalk izričito kaže da Trpimir ratuje protiv naroda grčkoga (bizantske države) i njegova namjesnika, dakle protiv službenog Bizanta, a ne protiv samih podanika, štaviše mogli su ti podanici po dalmatinskim gradovima biti i nakloni knezu Trpimiru. Ova faktična, iako još ne i formalna, neodvisnost hrvatskoga kneza otsijeva i u njegovu naslovu »Trpimirus dux Chroatorum, iuvatus munere divino«. On je »po milosti Božjoj« knez kao što su i veći vladari po toj istoj milosti, a ne po volji drugih vlastodržaca. Nije dakle ni **regnum** Trpimirov kakva područna vlast. Možemo reći da faktična samostalnost Hrvatske pada u isto doba kada se i prvi put spominje hrvatsko ime, u doba kneza Trpimira. Trpimir sam nazivlje svoju zemlju **regnum**. Kako smo već vidjeli, ne znači u IX. vijeku ta riječ kraljevstvo, ali je značajna za autentičnost povelje Trpimirove. Gottschalk jednako zove Trpimira *rex*, pa i na drugome mjestu dostojanstvo i ime hrvatskoga kneza u korelaciji sa imenom bizantskoga cara označuje sa **regnum** prema **imperium**.

Mislim da se ne mogu uzeti na prosto kao interpolacija riječi u povelji Trpimirovoj: ac deinde ut in fatam matrem ecclesiam quae est metropolis usque ad ripam Danubii et pene per totum regnum Chroatorum«. Kasniji interpolator ne bi znao dovesti u sklad »dux Trpimirus« sa »regnum Chroatorum«, jer kako da kraljevstvu bude na čelu prosti knez? Za doba Trpimirovo to odgovara načinu običnog govora, čemu je dokaz i Gottschalk kad nazivlje Trpimira *rex* i svjedoči za naziv **regnum** kod Hrvata prema *imperium* kod Dalmatinaca, podložnih Bizantu. Nije moj zadatak

^{30a} Ovako možemo rekapitulirati Gottschalkovo pripovijedanje:

Konji su veseli na onoj strani koja će pobijediti. Da je tako, ja sam iskusio s našim konjem po mome istoimenom učeniku Gottschalku. Poslao sam ga s vojskom Trpimirovom kad je ovaj polazio u boj protiv Bizantinaca, da pazi kakve će biti kretnje našega konja. Iako je on na strani Trpimirovoj, ipak mu zabranih da se miješa u borbu (da može objektivnije suditi — op. moja). Znao sam sigurno po prvašnjem iskustvu da će pobijediti ona vojska koje konji budu stupali tako veselim kretanjama kao da triumfiraju. Tako se baš i dogodilo kako je pokazao naš konj svojim veselim kretanjama.

Iz svega ovoga slijedi neminovno da je Trpimir pobijedio, jer Gottschalk potvrđuje ovom pobjedom svoju teoriju o predosjećanju životinja i potvrđuje je vladanjem svoga konja, čemu je opet svjedok njegov istoimeni učenik Gottschalk, a taj je bio iza vojske Trpimirove — dakle, na kneževoj strani i njegov je konj bio veseo.

ovdje da raspravljam o vjerodostojnosti vijesti u istoj povelji da je splitska crkva »metropolis«. O tome su pisali mnogi naši historičari, a da nisu ipak pitanje definitivno riješili.⁴⁰ Za sada se barem dade utvrditi da bi teško kasniji interpolator u doba hrvatskoga kraljevstva interpolirao na onakav način navedeni pasus, i zato držim da ono »regnum Chroatorum« spada u originalni tekst isprave pa se slažem u tome s Baradinim mišljenjem u »Episcopus croatensis« (Croatia Sacra Zagreb 1931. II. 185.

Uočimo li faktično stanje i položaj Hrvatske za Trpimira, lako ćemo razumjeti kako se za ovoga kneza javlja prvi put određeno narodno ime hrvatsko »dux Chroatorum« mjesto neodređenoga i općeg slavenskog pod kojim su imenom dotada bilj poznati Hrvati. Hrvatska je zaista juridički još priznavala vlast franačkoga carstva, ali vođenje rata na svoju ruku protiv Bizanta, traktiranje sa splitskim nadbiskupom, koji je podanik drugoga vladara negoli ga priznaje knez Trpimir, sjajan dvor knežev po uzoru zapadnih vladara i vijećanje s poglavicama narodnim, sve ovo daje pravo na zaključak da je Trpimir udario temelje hrvatskoj samostalnosti i veličini a potomci su pobrali plodove njegova rada.

Teško je reći išta sigurno je li u vezi s ovim ratom, o kojem nas obavještava Gottschalk, Trpimirovo prijateljevanje s Petrom, nadbiskupom splitskim, ali je svakako knez Trpimir začetnik one politike kasnijih hrvatskih kraljeva Krešimira Velikoga i Zvonimira, koja je išla za tim da što uže priveže prijateljstvom Hrvatsku s Dalmacijom i tako dobije izlaz na more i dode u dodir sa plodnom zapadnom kulturom. Već je dr. Karaman⁴¹ opazio da se ovome kursu političkom ima pripisati veličina Hrvatske i njen napredak za Krešimira Velikog i Zvonimira.⁴¹ Ovu istu politiku nastavio je Koloman pa rod Šubića i Ljudevit Veliki. Naprotiv Kačići su udarili protivnim smjerom i upropastili su svoju vlast te propali.

Trpimirov prijateljski odnošaj sa splitskim nadbiskupom zrcali se i u tome što mu nadbiskup kumuje, valjda sinu Petru koji dobiva ime svoga kuma. I Trpimir je baštiniio ovaj politički smjer od svoga oca Mislava, koji je prvi od knezova počeo darivati splitsku crkvu. Prije toga, kako se razabire iz Trpimirove povelje, nadbiskup nije uopće imao posjeda, pa je nadbiskup Petar kupio neke zemlje zajedno sa kmetovima u Tugarima i Lažanima .

I gradnja samostana u Rižinicama pada malo vremena iza pobjede nad Bizantom. Ako Trpimir izdaje povelju 4. III. 852. godine i dariva svoga kuma, nadbiskupa splitskog Petra, za pozajmljeni novac, kojim je novcem kupio potrebno srebro i zlato za crkvu, to

⁴⁰ Vidi o tome u Baradinovoj studiji: *Episcopus chroatensis* (Croatia Sacra, arhiv za crkv. pov. Hrvata, God. I. Zagreb 1931, str. 183.)

⁴¹ Karaman: O politici hrv. kraljeva prema hrv. nar. crkvi (Hrvatsko kolo, knj. XII. Zagreb 1931., str. 29.

je znak da je samostan morao biti gotov barem oko 850., a gradio se je valjda godinu dana, dakle oko 848—850.

I nehotice dolazi per associationem idearum na pamet jedan događaj iz kasnije hrvatske povijesti. Kralj Petar Krešimir dariva u Zadru samostan sv. Grisogona otokom Maunom, »jer je svemogućí Bog raširio naše kraljevstvo na kopnu i moru«,⁴² a knez Trpimir gradi samostan u Rižinicama iza pobjede nad bizantinskim strategom. Naravno, začetnik ove zamisli o gradnji samostana mogao je biti i Gottschalk, kako ćemo odmah vidjeti.

Nije naime isključeno da je knez Trpimir potaknut i od Gottschalka da gradi samostan. Ma da je Dalmacija u primorju obilovala samostanima za rimskoga doba, to je seoba naroda sve one samostane uništila, i baš hrvatski knez Trpimir ima se smatrati osnivačem sredovječnog samostanskoga života u Dalmaciji. Ovaj je čin neprocjenjive važnosti u vjerskom, kulturnom i socijalnom pogledu, jer su samostani bili ognjište svakoga napretka.

Knez je, kako vidjesmo, stanovao u blizini Splita, pa uzmemo li da je boravio u Klisu, to je razumljivo da je i svoju zadužbinu gradio u Rižinicama, u Solinu, na potoku Rupotini a na granici Klisa. Kako je osnivanje samostana presudno i za Crkvu, to je opet sasvim naravno da će ga knez utemeljiti upravo nadomak Splitu, sjedištu nadbiskupovu.

IV. Gottschalkov utjecaj na Trpimira.

Da se vratimo Gottschalku! On je bio bistra glava, učen i poznat po Italiji, Njemačkoj i Francuskoj. Odgojen u Fuldi, žarištu benediktinske učenosti, mogao je iako zadiviti Trpimira svojom učenošću. Možda je Gottschalk i uputio na Trpimira Eberhard, kad nije smio više držati »heretika« na svome dvoru od straha pred Rabanom Maurom, koji je bio dobar prijatelj cara Karla Čelavoga. Gottschalk nije bio inertan duh, već vrlo agilna, što dokazuje i njegova žilava otpornost do posljednjeg daha proti Rabana Maura i Hinkmara. U Italiju je putovao pod izlikom hodočašća, a zapravo da širi svoju nauku. Antonius Boucat kaže za Gottschalka da se je držao nekim misijonarom: »Deinde per omnia divagans loca specie larvata verbum Dei barbaris praedicandi.«⁴³

Istu stvar tvrdi i Domenico Bernino: intrapresa la pellegrinazione di Roma, molte provincie scorse sotto il pretesto di predicare l' Evangelio alle genti.«

Kakogod bilo, približenje Trpimirovo Zapadu, uticajem Gottschalka, ili splitskoga nadbiskupa, izazvalo je njegovo veliko kulturno djelo: osnivanje benediktinskoga samostana u Rižinicama.

⁴² Rački: Doc. 72—73.

⁴³ Antonius Boucat: Theologia patrum dogmatica. Venetiis 1766., ed. II., tom. II. pag. 84.

Mislim, da se više ne može održati mišljenje da su samostanci u Rižinicama bili s Istoka, reda svetoga Bazilija, pogotovo iza ovoga Gottschalkova podatka koji nam prikazuje Trpimira neprijateljem Bizanta.

Već sam naveo dva pisca koja prikazuju Gottschalka aktivnim duhom, pa takvim ga crta i njegov najžešći protivnik Hinkmar kad kaže o Gottschalku da kupi oko sebe učenike želeći im biti vodom u redovničkom životu. Kad nije mogao to biti legitime, jer je napustio svoj samostan bez dozvole opata, to je i protiv pravila redovnički činio. »Gotescalcus . . . habitu Monachus, mente ferinus, quietis impatiens (ommissis) quatuor sibi elegit Capitula, omnium pene perversitatum illarum foetidas et coenulentas feces in se continentia, quibus simplicium et devotorum sensus pervertere et magistri sibi nomen usurpando, post se discipulos trahere illisque qui ad sua vota auribus prurientes magistros sibi coacervare decertant, valeret indebite, quoniam legitime non poterat, vita religiosa et catholica doctrina praeesse.«⁴⁵ Da je i iz svoga zatvora Gottschalk podržavao veze sa samostancima i izvan Francuske, Njemačke i Italije pokazuje nam njegovo pismo u stihovima upravljeno Ratramnu, samostancu u Corbais-u:

»Denique sunt multi, Domino donante, magistri Hac regione siti, ingenio locuplete periti; Unde Palatina plerique morantur in aula. Ad hos, atque alios per barbara Regna locatos, Cernua his avidus direxi scripta diebus.«⁴⁶

Dakle, pisao je nekim učiteljima na carskome dvoru (palatina Aula) i u barbarskim zemljama. Uzmemo li u obzir da Gottschalku nikako nijesu Italija, Francuska i Njemačka barbara regna, a Norik teško da bi nazvao regnum, u Panoniji ne znamo ni za kasnije doba da je bilo samostana, to bih najradije kazao da se ono barbara regna odnosi i na Trpimirovu zemlju, ako ne baš isključivo na nju. Gottschalk nazivlje Trpimira rex, a za prosvijećenoga monaha ondašnja Hrvatska bez velikog broja samostana — a to znači bez škola — nije mogla biti nego barbarska zemlja. Ta i Ivan X., papa, g. 924. nazivlje slavenski jezik barbarskim.⁴⁷ Osim Bugarske, koja je tada bila poganska, Gottschalk nije ni bio u drugim zemljama nego u gore spomenutini.

I samoj povelji Trpimirovoj, pa i u natpisu na zadužbini, kao da se vidi neki trag upliva Gottschalkova.

⁴⁴ Domenico Bernino: *Historia di tutte l'heresie*. Venezia 1724, tom. II. pag. 501.

⁴⁵ Hincmarus: *De praedestinatione et libero arbitrio*. (Alex. Natalis: *Hist. eccl. str.* 296).

⁴⁶ A. Natalis: o. c. str. 298.

⁴⁷ Rački: *Doc. str.* 190.

Trpimir u ispravi od 852 godine kaže razlog koji ga je naveo da podigne samostan: »Construxi monasterium, ibique catervas fratrum adhibui, quorum sedulis votis et frequens oratio nos immunes redderet de peccatis.« Kaže i da je vrlo zabrinut za spas svoje duše: »incertus de die novissimo . . . sollicitus nimis animae meae.«

Ovo nastojanje da ugodi Bogu dobrim djelima bilo bi po nauci o predestinaciji suvišno, što zamjera Gottschalku i Rabanus Maurus, ali nije vjerojatno da je Gottschalk naučavao onako o predestinaciji kako nas izvješćuju Rabanus i Hinkmar. Da je pak Gottschalk propovijedao potrebu pokore i dobrih djela, to priznaje i Amolon, biskup lionski, koji nije štedio Gottschalka, već ga kudio: »Episcopos, ad quos scribis, quasi misericorditer adhortaris, ut hoc praedicerent populis, ut quia jam praefinitam damnationem evadere non possunt, saltem aliquantulum Deo supplicent et humiliantur, ut statutas eis vel modicum mitiget et laeviget poenas.«⁴⁸ Iz ovih riječi zaključujem da je Gottschalk zaista propovijedao pokoru i brigu za duševno spasenje, a što Amolon ovo djelovanje prikazuje nelogičnim, to je posljedica njegova mišljenja i predispozicije prema Gottschalku.

Natpis na septumu u zadužbini Trpimirovoj glasi prema rekonstrukciji Jelićevoj, koju je poprimio i Bulić: *Pro duce Trpimero . . . preces XPO submittatis et inclinata habete colla trementes.*⁴⁹ Danas nekoji sumnjaju da spadaju skupa svi djelovi ovoga natpisa, ali i po formi slova i po debljini kamene grede nema sumnje da je »colla trementes« dio Trpimirova natpisa. Strahopočitanje se jasno očituje u tome izrazu.

Nauka o predestinaciji, osobito shvaćena »post praevisa demerita« t. j. osuđenje radi predviđenih zlih djela, dakako da djeluje pokornički na kršćansku dušu, pa ne bi bilo čudno, da se onaj strah ispolji u dokumentima koji su nastali pri podizanju Trpimirove zadužbine, a pod uplivom Gottschalkovim.

Bacimo li pogled na sve dosada nanizane činjenice, ovakova nam se prikazuje slika doba kneza Trpimirova:

Politička moć Hrvatske raste, jer opadaju dvije velike države koje bi je mogle spriječiti u njezinu napredovanju, a to su Franačka i Bizantinsko carstvo. Prisutnost genijalnog monaha Gottschalka, kao i prijateljevanje kneževu s nadbiskupom Petrom, porivom je knezu da i kulturno podigne svoju zemlju, i on utemeljuje benediktinski samostan, prvi u Dalmaciji i Hrvatskoj još onda kada ni u dalmatinskim gradovima nije se na tom polju ništa uradilo iza propasti zapadno-rimskog carstva. Na ovaj se način knez Trpimir

⁴⁸ A. Natalis: o. c. str. 303.

⁴⁹ Literatura o tome u Bulić-Katić: »Stopama hrv. nar. vladara« str. 52. op. 8.

izdiže iznad ostalih naših vladara kao pionir kulture i začetnik kasnije političke snage hrvatske države. Polet mlade kneževine u ovo doba svjedokom je i uma i naprednog duha Trpimirova, pa pravom možemo reći da je Trpimir utemeljitelj kraljevske loze Trpimirovića ne samo po krvi, već i po duhu, štaviše on je organizator hrvatske države.

*

S imenom Gottschalkovim vezana je još jedna teološka prepirka, koja mu je opet dala prigodu da se sjeti svoga boravka u našim krajevima. I u ovoj prepirci su bili njegovi protivnici preveć žestoki i nepravedni prema njemu, ma da je on bio u pravu.

U himnu *I vesperâ plurimorum martyrum* pjevala se je do vremena Gottschalkova posljednja strofa ovako:

»Te *trina o Deitas*, unaque poscimus ut culpas abigas, noxia suptrahas, Des pacem populis, ut tibi gloriam, Annorum in seriem, canant.«

Hinkmar je zabranio da se u njegovoj nadbiskupiji pjeva na taj način ova zaključna strofa i odredio je da se prvi stih promijeniti na ovaj način:

»Te *summa o Deitas*, unaque poscimus.« Ovako se i danas pjeva u breviru.

Hinkmar je tvrdio da izraz »trina Deitas« označuje ne samo tri Božanske osobe, nego i tri Božanske naravi, dakle, tri Boga. Franački samostanci, čuvari starih tradicija, a na čelu im Ratramnus, korbejski samostanac, opriješe se Hinkmarovoj novotariji. Ratramnus napisa i djelce u kojem opravdava starinom posvećeni izraz »Trina Deitas.« I Gottschalk ustade na obranu starine s nekoliko članaka, od koji su dosada samo neki bili poznati i to u Hinkmarovim citatima. Tumačimo li »Deitas« metaforički za »Deus«, to »Trina Deitas« znači jedan Bog u tri osobe, ali Hinkmar ne pušta ni ovdje svoga protivnika na miru pa u djelu »Collectio ex sacris scripturis et orthodoxorum dictis de una et non trina Deitate etc. (Migne CXXV 473—618 — po Schrörsu) dokazivao je da je Gottschalkovo mišljenje heretičko, jer da Gottschalk naučava da se tri osobe Božanske imaju shvatiti kao tri posebne individualnosti bez obzira na relaciju između njih. Tako bi svaka od Presvetih osoba bila u sebi odvojena supstancija, posebno božanstvo. Ratramnus u traktatu »ad Hidegarium, episcopum meldensem« citatima iz djela sv. Hilarija i Augustina uvjerljivo dokazuje da je potpuno ortodoksan izraz »trina et una Deitas« kao što i »trinus et unus Deus.«

Kad je dopro glas o ovoj prepirci do Gottschalka u tamnici, on napisa traktat opravdavajući izraz »Trina Deitas« kao potpuno katolički i ortodoksan, a svoje protivnike nazva sabelijancima. Hinkmar mu odgovori u djelcu »De non Trina Deitate« nazivajući ga

arijancem.⁵⁰ Pa ipak je Gottschalk bio na pravome putu! Veliki auktoritet sv. Tome Akvinskoga stoji za izraz Gottschalkov i Ramtrammov. U himnu »Sacris solemniis«, koji je spjevao sv. Toma zaključna strofa ovako počinje:

»Te trina Deitas unaque, poscimus:
Sic nos tu visita, sicut Te colimus...«

Dosada ni u ovome pitanju nismo imali autentičnih djela Gottschalkovih, već smo znali za njegove misli samo po Hinkmarovim citatima.

Bernski rukopis, regbi po ovim odlomcima kojih donosimo fotografije, sadrži i traktat kojim brani Gottschalk stari izraz »Trina Deitas.« On filozofsko-gramatičkim dokazima tumači riječ »Deitas« kao oznaku potpunoga savršenstva supstancije. Tako piše: »Unde crebro solebam et soleo . . . disputando: Infelix homo et miser homuntio fieri vult perfectus homo, id est humanitas. Et Deus, qui semper est perfectus, non esset Deitas atque divinitas?«⁵¹

Ovu tvrdnju da može rabiti riječ *Deitas* i *Divinitas* za *Deus* potkrepljuje Gottschalk običajnom sintaktičnom formom govora u Dalmaciji. Na fol. 71 v novootkritog rukopisa stoji: — Sic ergo dicitur dietas et divinitas pro Deo. Item homines Dalmatini perinde similiter homines Latini Graecorum nihilominus (!) imperio subiecti regem et imperatorem communi locutione per totam Dalmatiam, longissimam revera regionem, regem, inquam, et imperatorem regnum et imperium vocant. Aiunt enim: »Fuimus ad regnum« et »Stetimus ante imperium« et »Ita nobis dixit regnum« et »Ita nobis loquutum est imperium.«

Potom donosi potvrde iz Sv. pisma za ispravnost takvog govora. I ovaj odlomak Gottschalkova manuskripta od važnosti je za našu historiju. Već to što Gottschalk poznaje običajni govor u Dalmaciji znakom nam je da je duže vremena boravio na kneževu dvoru pa nam se još vjerojatnijim prikazuje njegovo djelovanje na Trpimira.

Gottschalk lijepo razlikuje hrvatsku Dalmaciju od dalmatinskih gradova koji su podložni Bizantu. Hrvatska je zemlja gdje obitavaju »homines Dalmatini«, a korelativno s time Gottschalk spominje »homines Latini Graecorum nihilominus i m p e r i o subiecti.« Naravno, on uzimlje Dalmaciju u starorimskom opsegu, pa mu je ona »longissima regio,« dok bizantinska Dalmacija nije obuhvatala nego primorske gradove i tri otoka. »Longissima regio« Dalmacija pretežnim dijelom je bila u vlasti Trpimirovoj kao »Dalmatinska Hrvatska.« I Vilim¹ Tirski u opisu puta I križarske vojne kaže za Dalmaciju: »Est autem Dalmatia l o n g e p a t e n s regio inter Hungariam et Adriaticum mare sita.«

⁵⁰ Literatura za ovo pitanje ista je kao i za pitanje o predestinaciji.

⁵¹ G. Morin: Gottschalk retrouvé str. 305.

Dok, dakle, Hrvate Gottschalk spominje pod imenom homines Dalmatini kao stanovnike rimske Dalmacije, Romane u gradovima zove Latinima. Po ovome je jasno da su se stanovnici gradova u Dalmaciji zaista zvali već u IX. vijeku Latinima, čime se popravlja Šišićev nazor da su se oni počeli tako nazivati tek od XII. vijeka.⁵³

Značajan je i paralelizam u govoru između »homines Dalmatini« i »Latini.« Za Dalmatince kaže da »regem regnum vocant« — a za Latine »imperatorem imperium vocant.« Navodi i primjere za jedne: Fuimus ad regnum i to na prvome mjestu, jer su i homines Dalmatini prvi spomenuti, a za druge: »Stetimus ante imperium«. Opet za Dalmatince donosi: »Ita nobis dixit regnum« — a za Latine: »Ita nobis loquutum est imperium«.

Po ovome sudim da su mu Dalmatini Hrvati, jer i on Trpimira zove »rex«, pa su kneza već i u običnom govoru latinskim jezikom zvali »rex« — a možda u narodnom već i »kralj«, ma da nije riječ odgovarala značenjem pojmu kraljevskoga dostojanstva koje je u kasnija vremena bilo uza nju vezano.

I tako manuskript Gottschalkov naden od gosp. Morina, u tuđoj zemlji i od tuđeg učenjaka, pomaže nam da i ovu sjajnu točku hrvatske povijesti i bolje osvijetlimo i jasnije obranimo istinitost našega najstarijeg diplomatskog dokumenta, kao što već prije iznesoh.

*

Svi pisci koji su se bavili Gottschalkom kažu da je pobjegavši iz Italije prošao kroz Dalmaciju, Panoniju i Norik. Ove su se stare rimske pokrajine prostirale po prilici od Passau-a Dunavom do Beograda i kako zahvaća crta potegnuta od ovoga grada prema Draču, a onda obalom Jadranskoga mora do rijeke Raše u Istri pa odatle krivom crtom na zapad od izvora Drave pa na Passau. Na jugoistočnoj strani ovoga kompleksa nalazila se je u Trpimirovo doba bugarska država. Na svome putu dospio je Gottschalk i do Bugara.

Kao što spominje Dalmaciju i Dalmatinske Hrvate u raspravi o Trojstvu Božjem, tako se spominje i Bugara u traktatu o Euharistiji.

U doba naime Gottschalkovo rasplamsala se bijaše prepirka među teolozima o načinu kako je Spasitelj prisutan u Euharistiji. Paschasius Radbertus, monah samostana u Korbeji, napisao raspravu »De corpore et sanguine Christi.« Tu je tvrdio:

- 1) da je u Euharistiji pravo tijelo i krv Kristova,
- 2) da iza posvećenja nestaje posve supstancije kruha i vina,

⁵² Šišić: Enchiridion str. 402.

⁵³ Šišić: Povijest Hrvata str. 275.

3) da je tijelo Kristovo u Euharistiji ono isto, koje se porodilo od Bl. Dj. Marije.⁵⁴

Kao da su samostanci IX. vijeka bili osobito skloni pravdanju, pa se odmah iza Pashazija javi nekoliko pisaca da reknu svoje mišljenje o tome pitanju. Napisaše posebne traktate Rabanus Maurus, Ratramnus i neki pisac dosada poznat kao »Anonymus«.

I u ovome pitanju prepirka se vodila više o riječima nego o samoj stvari, a to je i razumljivo u doba kada ne bijahu utvrđeni t. zv. termini technici.⁵⁵

Da je to tako, sjajnim nam je primjerom sam Anonymus. Njegov spis »Dicta cuiusdam sapientis de corpore et sanguine Domini adversus Radbertum« dosada se pripisivao Rabanu Mauru i o njemu kaže Mabillon da potpuno sadržaje katoličku nauku, te da bolje nitko ne može izraziti vjeru u realnu Kristovu prisutnost u sv. pričesti.⁵⁶ I Mabillon dokazuje da auktor ovako ortodoksna spisa ne može drugi nitko biti nego Rabanus Maurus — dakle, ljuti protivnik Gottschalkov.

U novonadenom Gottschalkovu manuskriptu u Bernu na str. 130 i dalje nalaze se ista nebitna spočitavanja Pashaziju koja se čitaju i u Anonyma. Ovaj se ipak potpuno slaže u bitnosti sa Pashazijem i tvrdi da tko ne vjeruje u realnu prisutnost Kristovu u Euharistiji, taj nije pravi vjernik, pa nastavlja: »Quae cum certissima omnino sint, nec ullas hinc Christianus Christo credens ambigere possit quod et ipsum esse verum pars etiam gentilium scit. Nam quondam in terra Wlgarorum quidam nobilis potensque paganus bibere me suppliciter petivit in illius Dei amore, qui de vino sanguinem suum fecit.«

Morin u raspravi o Bernskom rukopisu dokazuje na temelju ovoga pasusa i na temelju stilističkih osebina Anonyma da nitko drugi nije taj pisac nego — Gottschalk. Nema nigdje spomena da je Rabanus Maurus boravio u Bugara, pa se on ne bi mogao pozivati na onaj događaj s moćnim Bugarinom, koji ga je zaklinjao »Bogom koji je vino u krv svoju pretvorio«.

⁵⁴ »Licet figura panis et vini hic sit, omnino nichil aliud quam caro Christi et sanguis post consecrationem credenda sunt. Unde ipsa Veritas ad discipulos haec inquit: Caro mea est pro mundi vita. Et, ut mirabilius loquar, non alias plane, quam quae nata est de Maria et passa in cruce te resurrexit de sepulcro (Mabillon: Acta Sanct. saec. IV. pars II str. IX. (Praef.).

⁵⁵ Mabillon o. c. Praef. XVII.

⁵⁶ Mabillon o. c. Praef. XVIII.

⁵⁷ Morin: Gottschalk retrouvé str. 310.

Gottschalk je polazeći iz Dalmacije u Panoniju lako mogao zaći i među Bugare. I tako se u Anonymu susreću dva nepomirljiva protivnika Rabanus i Gottschalk!

O neposrednoj granici između Bugara i Hrvata svjedoči nam i činjenica da su za Trpimira Hrvati ratovali s Bugarima, o čemu je već bilo govora u ovoj raspravi, kao i pismo pape Ivana VIII., kojim preporučuje knezu Sedeslavu, oko godine 879., da papinskoga poslanika dađe zdrava i nepovrijeđena otpratiti sve do Mihajla Borisa, kneza bugarskoga (ad dilectum filium nostrum Michaellem, gloriosum regem eorum).⁵⁸

Uz dva dosada poznata evo, dakle, i trećega svjedočanstva u Gottschalka da je Hrvatska graničila s Bugarskom.

Šišić misli da je ta granica bila »negdje Vrbasu na istok, odnosno na Savi, to jest u današnjoj sjeveroistočnoj Bosni.⁵⁹

Bugari su se krstili oko 864.—5. pa su zaista bili pogani u vrijeme boravljenja Gottschalkova u našim stranama. Lako da je samozvani misijonar k njima zašao da širi kršćansku vjeru, ali se je malo zaustavio kod njih, jer ga već god. 848. nalazimo na saboru u Mainzu gdje ga je dao Rabanus Maurus osuditi kao heretika.

V. Još dva pitanja.

Još bi preostalo da se riješi pitanje nije li Gottschalk identičan s onim Martinom, o kojem kaže Porfirogenet da je u vrijeme arhonta Trpimira, oca Krešimirova, došao iz onoga dijela Franačke koji je između Hrvatske i Venecije. On je bio vrlo pobožan, ali je nosio svjetovno ruho. Tvorio je, kako kažu Hrvati, mnoga čudesa. Bio je hrom i moralj su ga nositi na nosiljci. Preporučio je Hrvatima da čuvaju ugovor sklopljen sa Sv. Stolicom da neće nikoga napadati.⁶⁰

Klaić drži da je ovaj Martin bio među Hrvatima u doba Trpimira, kneza. Šišić kao da ga identificira s Madalbertom, papinim poslanikom i posrednikom između Hrvata i Bugara i stavlja ga u doba Trpimira II., kralja. Šakač ga dovodi u vezu s nekim legendarnim sv. Martinom u Podsusedu. Tako i Tkalčić.⁶¹

Međutim svi ovi pisci samo postavljaju hipoteze bez bližega dokazivanja. Uočimo li pak da Martin čudotvorac dolazi iz onoga

⁵⁸ Rački: Documenta str. 7.

⁵⁹ Šišić: Povijest Hrvata str. 335.

⁶⁰ Const. Porphy. De adm. imp. c. 31, p. 149—50. ed. Bonn. Pod Račkoga: Documenta str. 397. — Klaić: Prilozi hrv. historiji za nar. vl. Zbornik kralja Tomislava — Zagreb 1925, str. 213.

⁶¹ Šišić: Pov. Hrv. str. 433—4. — Dr. S. Šakač: Ugovor pape Agatona i Hrvata proti navalnom ratu (Croatia Sacra, Zagreb 1931. I., str. 75. Tu je i Tkalčićevo mišljenje navedeno.

dijela Franačke koja je između Venecije i Hrvatske, jasno je da je to Furlanska, odakle je zaista i došao Gottschalk. Martin je pobožan, a teška nauka Gottschalkova o predestinaciji lako je pravila utisak neke rigoroznosti, koja je u priprostoga svijeta, kakvi su u ono doba bili Hrvati, identična s pobožnošću. Ta se legenda o pobožnosti mogla još bolje razviti tijekom vremena i uspomenom na ustanovljenje prvoga samostana benediktinaca, koje spada u doba boravka Gottschalkova među Hrvatima.

Martin je sakat, bez nogu. I ovu priču stogodišnja tradicija lako je razvila iz tjelesnoga nedostatka Gottschalkova.

On je bio vrlo zapušten obzirom na vanjštinu. Za cijelog tamnovanja nije se htio okupati, niti lice ni ruke oprati. Bio je vrlo ružan dok još nije dospio u tamnicu, a u tamnici je tako se zapustio, da bi gađenje pobudio, ako bi se dovelo pred sabor.⁶²

I ona antiteza između svetosti Martinove i njegova svjetovnoga odijela dade se dovesti u sklad, kad se sjetimo da je Gottschalk bio monachus gyrovagus, prognanik, pa je u onoj legendarnoj antitezi ostala uspomena na to njegovo progonstvo.

Martin u Porfirogeneta nastupa kao nekakav posrednik mira u Hrvata, a za Trpimira II. ne znamo sigurno da je ratovao, jer nam nedostaju posvema izvori o njemu. Vidjeli smo da je Gottschalk bio na dvoru kneza Trpimira baš u doba njegova ratovanja s bizantinskim namjesnikom, štaviše, knez je i pobijedio bizantinsku vojsku. Gottschalk sam pripovijeda o nekoj vrsti svoje neutralnosti u tome sporu, ma da je naklon knezu kao svome gostoprimcu.

Gottschalk je zalazio i u bizantinske gradove, kako da kazuje njegovo poznavanje običajnog govora Latina po gradovima. Poznat na obje strane mogao je lako biti onaj posrednik koji, po Porfirogenetu, »ovim Hrvatima odredi da do kraja života paze na ono naredenje presvetoga pape, a i sam im izmoli sličnu molitvu kao papa« t. j. da drže pakt sa Sv. stolicom da neće napadati svojih susjeda.

Poteškoća je u tome što Porfirogenet izričito kaže da je Martin živio za Trpimira, oca Krešimirova, dakle za Trpimira II., kralja. No i tu je mogla carskoga pisca zavesti istovjetnost imena tim više što nije znao za kneza Trpimira iz IX. vijeka, pa je priču pripočenu mu od Hrvata putem kojega svog činovnika postavio u doba svoga savremenika Trpimira, kralja. Inače Porfirogenet nije

⁶² Iz pisma Hinkmarova Egilonu: Sed postquam in eandem mansionem intravit, non solum corpus lavare noluit, verum nec manus, nec faciem. Antea enim, sicut illi testantur inter quos conversatus erat, turpissimus, et adhuc quantum potest in sua turpitudine manet. Et sciatis quia maxima nausea in ista Ecclesia commovebitur, si ad Synodum venire iussus fuerit, aut de ipsa custodia absolutus extiterit« (Natalis A.-Roncaglia: Historia eccl. str. 307.)

nam dobar izvor za hronologiju. Ime samo ne smeta, jer se je vjekovima lako zaboravilo za Hrvate neobično ime Gottschalk, a ostalo opće poznato ime Martina koje je upravo tipično za Franke.

Naravno, ova kombinacija ne čini ni ovu hipotezu posve sigurnom, ali ipak vjerojatnom.

*

Još treba riješiti pitanje o manuskriptu Gottschalkovu. Njim se bavi i Morin u svojoj studiji kako se naime kod sveopćeg uništenja Gottschalkovih spisa mogao ovaj manuskript sačuvati? G. Morin drži da je ove svoje traktate Gottschalk pisao u tamnici u Hautvillers-u. Na foliju 43 v svjedoči sam Gottschalk: »postquam fui Carisiaci, et adductus huc veni« da se iza osude i utamničenja dao na pisanje. U samostanskoj je tamnici bio u kontaktu s nekim svojim sumišljenicima, od kojih je jedan, po imenu Guntbert, samostanac iz Hautvillers-a, potajno donosio pisma utamničniku i primao ih od njega da ih isporuči onima za koje su napisana. Ovaj Guntbert ponio je i priziv Gottschalkov na papu i potajno pobjegao iz samostana »cum libris et vestimentis et caballis.«⁶³ Morin misli da se na putu Guntbert zaustavljao po raznim mjestima i tom prigodom da je nastao i prijepis Gottschalkovih trakata, a to je ovaj Bernski rukopis.⁶⁴

*

Gostoprinstvo Trpimirovo uzvratio je Gottschalk s nekoliko riječi o knezu i njegovoj zemlji, ali su te riječi zlata vrijedne za hrvatsku povijest, jer su prvorazredno svjedočanstvo iz doba vrlo oskudna historičkim vrelima. Misli iznesene u ovoj studiji probudile su se kod proučavanja Gottschalkovih redaka. Kad izide štampom Bernski manuskript i »Tractatus grammaticales« možda ćemo se obogatiti još kojim povijesnim faktom. Dotle čekajmo!

⁶³ Natalis-Roncaglia: o. c. str. 307.

⁶⁴ Morin o. c. str. 311—312.